

דף לימוד

"קול דודי דופק" | הגרי"ד סלובייצ'יק

ביום העצמאות השמיני למדינת ישראל נשא הרב יוסף דב סלובייצ'יק נאום שעובד למאמר חשוב ומיוחד בשם "קול דודי דופק".

הרי"ד מבחין בין שתי בריתות שכרת הקב"ה בינו לבין ישראל, ברית גורל, וברית יעוד:

"אין הגורל מבדיל בין משפחת אצילים לזרע פשוטי-עם, בין עשיר לעני, בין נסיך לבוש-ארגמן לאביון המחזר על הפתחים, בין אדוק למתבולל. אף אם משתמשים אנו בבבל של לשונות, אף כי תושבי ארצות נפרדות אנו, אף אם שונים אנו במראנו - האחד קטן-קומה ושחור-צבע והשני רם-קומה וצהוב-שער - אף אם חיים אנו במערכות כלכליות שונות ובתנאי-קיום בלתי-שווים - האחד דר בארמון-מלכים והשני - במערה עלובה - גורל כולנו אחד הוא. כשמכים את היהודי במערה, מצב בטחונו של היהודי העומד בחצרות מלכים נפגע. "אל תדמי בנפשך להמלט בית המלך מכל היהודים". אסתר המלכה לבושה מלכות ומרדכי היהודי לבוש-שק נמצאים במלכודת אחידה של המאורע ההיסטורי. "חברים כל ישראל" - כולנו נרדפים על צוואר או כולנו נושעים תשועת עולמים."

"שיתוף האחריות מהווה לא רק אידיאה הלכית עיונית, כי אם גם עובדה מרכזית בדברי ימי ישראל ביחסו אל העמים. שכנינו מאשימים אותנו בעד חטאי הזולת בן אומתנו, והופכים את התמיהה התלמודית: "טוביה חטא וזיגוד מינגד" למציאות יום-יומית שאין איש משתאה לה, זיהוי פעולות הפרט עם מעשיה של האומה הוא עיקר גדול בתולדות עמנו. שונאינו אין מניחים לפרט להתבודד בתוך תחומו המובדל. מוציאים המה אותו מד' אמותיו אל רשות הרבים ושמה מותחים בקורת חריפה בגללו על הכלל. באמת-מדה זו משתמשים רק ביחס לישראל ולא בנוגע לשאר האומות. שום איש עדיין לא קיטרג על הרוסי או הסיני - כפרט - שהוא נמנה עם שליחי הקומוניזם הבין-לאומי ולא חייב אותו עקב השתייכותו הגזעית לעמים שהנהיגו את המשטר הקומוניסטי והשואפים להדברת העולם תחת משטר אכזרי זה. בניגוד לגישה הגיונית ואנושית כזו לעומת בני עמים אחרים, מעלילים על העם היהודי כי אוהד הוא את הקומוניזם מחמת מעשיהם של מומרי-ישראל אחדים. עדיין לא טוהרנו מן העלילה הזאת. עוד הפעם, אין ביאורי המדענים לתופעה זו מניחים את הדעת. אין כל הבדל בדבר אם שרשה נמצא בשטח הנפשי-יצרי

דף לימוד

או בשטח המדינת-היסטורי. אין המיון המדעי מעלה ואינו מוריד, התופעה נשארת סתומה וחתומה. לנו, יהודים דתיים, ישנו פתרון אחד לחידה זו: יד ברית-הגורל שנכרתה במצרים על יחדותו המוחלטת של העם נחשפת מתוך מציאות בלתי-מובנת כזו.

שכחת התכלית | עמוס עוז

***על-פי הרצאה בכנס מורים, 1990.**

ישראל: לא עם, לא מדינה, לא חברה, אלא אוסף של נימוקים. כמעט שישה מיליון אזרחים יש פה - שישה מיליון ראשי ממשלה, אם לא שישה מיליון נביאים, משיחים ומושיעים, כל אחד ואחת עם נוסחה אישית לגאולה בשלושה מהלכים.

יש מעשה במלך אחד שאהב את אשתו אהבת נפש. כל-כך אהב אותה, שכאשר היא מתה עליו הוא נטש את כל ענייני ממלכתו והושיב את גדולי הארכיטקטים והבנאים לבנות סביב ארונה את ההיכל המפואר ביותר בעולם כדי לעשות לה שם וזכר. והנה, ככלות שבע שנים תמה מלאכת הבניין, והוא בא לראות בפעם הראשונה את ההיכל המפואר הזה, את הקשתות הנפלאות, את הכיפות הרבות, את הכתלים המרווחים, את החלונות המרהיבים, ובאמצע עמד איזה כתם כזה, קטן, שחור, חריג. מה זה, אמר המלך, תוציאו את זה מכאן. זה היה ארונה של אשתו, שלשמה הוא בנה את כל הבניין. לא הבאתי את האגדה הזו כדי להלך אימים, או כדי לדכדך. הבאתי אותה כדי לומר שני דברים. אני חושב שמותר לנו לקבוע בפשטות שבמשך תשעים, מאה, מאה ועשר שנים הוקם כאן אחד הבניינים המרתקים ביותר שהוקמו במאה העשרים. כשאני אומר "אחד הבניינים המרתקים ביותר" - אני אומר זאת כמי שרואה את הסדקים ורואה את הכיעור ואת הכישלונות ואת הביזיונות ואת החרפה, ורואה את הניוון. ועם כל זה אני אומר: אחד הבניינים המרתקים ביותר שקמו במאה הזאת כמעט יש מאין. איך כתב ש' שלום? "אשרי שזכיתי וראיתי בנפול הזרע ביזרעאל/ מידי קומץ אלמונים מצי רעב ובני בלי צל, והנה התנשאה אלומתם ותתגדל למדינת ישראל."

זה קרה כמעט בימי חיינו. כמעט. חיינו וחיי הורינו. קומץ אלמונים "בני בלי צל" נחתו לפני כמה עשרות שנים ביזרעאל, והנה התנשאה אלומתם, וכל מה שיש כאן, כל כנף שממריאה כאן, כל כביש, כל שדה, הכול מאותו זרע. וזה קרה כהרף עין בדברי ימי האנושות, הרף עין בדברי ימי היהודים - מאה שנה, מאה ועשרים שנה. זה בניין שאין לו אח ודוגמה, לא במהירות הקמתו ולא בהצלחתו. מבין שבעים או שבעים וחמש מדינות ריבוניות שהן בנות גילה של ישראל או צעירות ממנה, מדינות שקמו לאחר מלחמת העולם השנייה, נדמה לי שאין אפילו אחת שהצליחה כמו מדינת ישראל.

אני אומר לכם את הדבר הזה כאדם הרחוק מלהיות זמר של שירי הלל. אם משווים את ההווה של היום אל החלומות הציוניים המקוריים - זה מאכזב: לא אל הילד הזה התפללנו. אבל אם משווים את מדינת ישראל אל מאה ועשרים או מאה ושלושים מדינות בעולם, לא נבוש ולא ניכלם בבניין הזה למרות כל סדקיו וביזיונותיו. אבל הסיבה שבגללה סיפרתי את

דף לימוד

הסיפור היא שאנחנו עומדים בסכנה עמוקה של שכחת התכלית. מתוך להט המעשים, מתוך ערפל הקרב, מתוך מצוקה, מתוך עייפות, מתוך אכזבות, מתוך נהייה מובנת ואנושית אל איזו מובלעת של פרטיות בתוך החוויה הישראלית. אנחנו עומדים בסכנה של שכחת התכלית.

בימים שבהם אנשים מתווכחים לעיפה על השאלות החשובות והנכבדות למי יש יד יותר בטוחה על ההגה ולמי יש יד פחות בטוחה על ההגה, ומי ישר יותר ומי ישר פחות, ומי יותר מוכשר ומי פחות, עלולה להישכח השאלה החשובה יותר מכל השאלות האלה, והיא: לאן בעצם נוסעים? לא מי הטוב בנהגים, אלא לאן בעצם נוסעים? לאן רוצים לנוסע? בדיאלוג ישן בין ישראלי לבין מבקר, שואל המבקר: למה אתם, היהודים, באתם לארץ-ישראל? עונה לו הישראלי: אנחנו באנו הנה כדי לשכוח. כדי לשכוח את מהי שואל המבקר. שכחתי, אומר הישראלי.

אני מקבל את המחשבה שאנחנו באנו גם כדי לשכוח, אבל אוי לראשנו אם נשכח אפילו לרגע מה באנו לשכוח.

מעבר לכל ערפל הקרב של שמאל וימין, דת ומדינה, תפיסה ביטחונית כזאת ותפיסה ביטחונית אחרת, גבולות אלה וגבולות אחרים, שאלת היסוד היא: מה אנחנו רוצים לעשות כאן, מה אנחנו יכולים לעשות כאן, ובראש וראשונה - מה אנחנו רוצים ויכולים להיות. והתשובה לא פשוטה. היא לא פשוטה מפני שמיסודה ומתחילתה היתה הציונות שם משפחה ולא שם פרטי. ככל שנקדים לקבל את זה כן ייטב לנו, כן נקדים לחסוך לעצמנו אולקוסים והתקפי לב. הציונות היתה מלכתחילה שם משפחה. אנשים שונים זימרו "אנו באנו ארצה לבנות ולהיבנות בה" והתכוונו לתכניות מתאר שונות ומשונות. היו אנשים שבאו לארץ-ישראל משום שבלבם פיעם החלום לחדש את מלכות דוד ושלמה, אולי עם גלימות תני"כיות ועם רועה ורועה בין ההרים.

היו אנשים שבאו לארץ-ישראל לא כדי לחדש את מלכות דוד ושלמה, אלא אדרבה, כדי לממש את המסורת ההומניסטית של היהדות, כלומר - להקים חברת-רווחה מתקדמת, סוציאל-דמוקרטית מערבית, שבמרכזה רווחת הפרט ושגשוגו וחירותו.

והיו אנשים שבאו לארץ-ישראל מתוך איזה חלום מעורפל לבנות כאן גן-עדן מארקסיסטי. לא רחוקים הימים שבמשמר העמק או בבית אלפא אנשים חלמו בסתר שיום אחד סטלין עצמו יבוא לבקר והם ייקחו אותו לסיבוב גדול בקיבוץ, יראו לו את הרפת ואת הלול ואת בתי-הילדים, בלילה יביאו אותו לחדר האוכל, לסימפוזיון של תשע שעות על מארקסיזם-לניניזם, ילמדו את סטלין פעם אחת ולתמיד מה זה מארקסיזם-לניניזם, כי הם שם ידעו יותר טוב (ואני לא אומר את זה באירוניה, הם באמת ידעו יותר טוב מסטלין), ולפנות בוקר יקום סטלין על רגליו ויגיד להם ברוסית עסיסית: זיידים כמוכם, אין מה לעשות, אתם עשיתם את הסוציאליזם כאן יותר טוב מאשר אנחנו עשינו ברוסיה, ואז - ימותו מאושר.

במרחק קילומטרים מעטים מן החלום המארקסיסטי הזה היתה, נאמר, נהריה, או הדר הכרמל: יהודים מגרמניה, מאוסטריה, מבודפשט, שחלמו להקים כאן איזו העתקה של מלכות הקיסר פראנץ יוזף, עם שלוה ועצים ונימוסים טובים מאוד: ה' דירקטור, פראו דוקטור, שקט גמור בין שתיים לארבע בצהריים, והרבה קרם בווריה.

והיו אנשים שבאו הנה כדי לשבת בענווה ולחכות למשיח. והיו אנשים שבאו הנה לא כדי לחכות למשיח, אלא כדי לגרור אותו בזקן, להכריח אותו לבוא עכשיו, רוצה לבוא או לא רוצה. כמו במשפחות הטובות ביותר - כל אחד מבני המשפחה מושך לכיוון אחר, ויש במשפחה

דף לימוד

הציונית לא מעטים המתביישים בקרבת המשפחה אל אחרים. אני לא מהסס לומר שיש במשפחה הציונית אנשים שהיו רוצים לראות אותי עף מהמשפחה, כי אני בעיניהם בוגד, שמאלן, תבוסתן, חרפת המשפחה הציונית, כשם שיש במשפחה הציונית אנשים שאני בוש ונכלם שהם בני המשפחה, ויום-יום הם גורמים לי לרצות לקבור את עצמי באדמה מרוב בושה.

אין לנו מנוס מלחרוק שיניים ולהודות בכך שנסיבות גורלו של העם היהודי במאות השנים האחרונות עשו אותו לעם מגוון, פלורלי, רב פנים ורב דרכים ורב חלומות. הרבגוניות של העם היהודי עיצבה את הרבגוניות של הציונות. יש ציונות של אדמה. אני מקבל אותה. אינני מקבל את הבלעדיות שלה. אני מוכן לקבל שום עמדה שאומרת: ומה שלא אדמה - זה לא ציונות, או ציונות סוג ב'.

יש ציונות שאיננה רואה שום טעם לקיומה בלי בית-הכנסת, ויש ציונות שאיננה רואה שום טעם לקיומה עם בית-הכנסת. שלא לדבר על סוגים שונים של בית-כנסת, שאחדים מהם, אילו יכלו, היו מסיטים לצדדים, או אולי מוחקים לחלוטין, את האחרים. יש ציונות שאיננה רואה טעם לקיומה בלי קברי האבות בחברון ובלי שכם, ויש ציונות שאיננה רואה טעם לקיומה עם המחוזות האלה, כי היא חושבת שהשלטון על עם זר מסאב ומשחית אותנו, ושהתגברות היסוד הפולחני בתרבות ישראל מנוונת אותנו. אין לנו אלא לחרוק שיניים ולקבל את המגוון, את הפלורליזם, את השפעה הזו. קודם כול לקבל אותו כנתון. זאת המציאות. גדולתם של מייסדי המפעל הציוני היתה לא רק בכך שהם קמו ומרדו נגד מציאות, לא רק בכך שהם קמו ושינו מציאות, אלא גם בכך שבכל התלהבותם ומרדנותם תמיד היו אנשים בעלי כבוד עמוק מאוד למציאות.

מי שלא מבין את המורכבות הזאת נמצא בצרה גדולה. מטוס לא יתרומם בלי תעוזת האדם לנסות לשנות את חוקי הטבע, שלא העניקו לנו כנפיים, ומצד שני מטוס לא יתרומם בלי שהמתכנן והמשרטט והבונה והמטיס את המטוס ירחשו כבוד עמוק מאוד למציאות ולחוקי הטבע. המורכבות הזאת, הרצון והלהט לשנות מה שניתן לשינוי, ועם זאת, הכבוד העמוק למציאות - זוהי עמדה אנושית שאני מכבד ביותר. אדם שמקבל את כל המציאות, את כל היש, בהשלמה גמורה הוא אדם פסיבי, קונפורמי, פטליסט, לעתים קרובות גם שמרן ללא תקנה. אדם שלא יעשה שום דבר בעל ערך. לעומתו, אדם הסבור שדי לרצות - ומיד המציאות תציית לו, אדם שהטיעון היחיד שלו בוויכוח פוליטי, או בוויכוח אישי, או בוויכוח מקצועי, או בוויכוח משפחתי, הוא "אבל אני רוצה", או "מגיע לי", או "יש לי זכות" - אדם כזה הוא מסוכן ולעתים גם הרסני. השפע, המגוון, השוני, הפלורליזם של עם ישראל ושל המפעל הציוני, הם בפוטנציה מקור ברכה גדול. מי שמתבונן בישראל מבחוץ עלול להתרשם כי לפניו מין מגדל בבל: אי אפשר למצוא שני יהודים שיסכימו זה עם זה. הלא מדינת ישראל היא לא עם, היא לא מדינה, היא לא חברה, אלא אוסף של נימוקים. כמעט שישה מיליון אזרחים יש במדינת ישראל, מהם ארבעה מיליון ושבע מאות אלף אזרחים יהודים וכמיליון ומאתיים אלף אזרחים ערבים. כמעט שישה מיליון אזרחי ישראל - שישה מיליון ראשי משלה, אם לא שישה מיליון נביאים, משיחים ומושיעים, כל אחד ואחת עם נוסחה אישית לגאולה בשלושה מהלכים. אתה מקבל סחרחורת: נדמה לך שהפיצול והפילוג הזה הם אסוננו. נדמה לך שאנחנו לא עושים שום דבר מלבד לאכול חיים זה את זה. לא נכון. אנחנו עושים את זה חצי יום בערך, אבל לא עושים את זה כל היום. אנחנו עושים גם דברים אחרים.

דף לימוד

אם תשאלו אותי איך מגדל בבל זה לא נפל כשכל סוס ציוני משך לכיוון אחר, וכל הוגה דעות ציוני היתה לו תכנית מתאר משלו, וכל רסיס קבוצה ציונית היה לו רצפט משלו איך לבנות את הארץ ואיפה לבנות אותה ובאיזה אמצעים, ומה לעשות עם אויבים ומה לעשות עם ידידים ומה לעשות בכלכלה, איך מגדל בבל כזה לא קרס - התשובה היא שקל מאוד לראות את המבדיל, את הדיפרנציאל, כי הוא מובן מאליו. קשה מאוד לראות את האינטגרל, את המלכד. אבל יש אינטגרל. יש כוח מלכד, שאפשר לנסח אותו בפשטות, בשורה פשוטה משיר ישן:

”פה בארץ חמדת אבות/ תתגשמה כל התקוות.”

בוודאי שלא יכולות להתגשם כל התקוות של הציונות. קודם כול מפני שלעולם לא מתגשמות כל התקוות. הדרך היחידה לשמור על שלמותו של חלום היא לא לנסות להגשים אותו. המעשה הציוני הוא חלום שהתגשם, וכמו בנישואין וכמו בגידול ילדים וכמו בכתיבת ספר וכמו בחרישת תלם וכמו בבניית בית וכמו בלימוד מקצוע - ברגע שהגשמת את החלום הוא תמיד פחות מרהיב, פחות אידיאלי, מכפי שהיה כשעדיין היה רק חלום. מי שמאוהב בחלומות שלו, שלא ינסה להגשים אותם. מי שמנסה להגשים את חלומותיו כדאי שידע שמחיר ההגשמה הוא פשרה, ואני לא מדבר עכשיו רק על פשרה ישראלית-ערבית, או פשרת גבולות, אני מדבר על פשרה במובן העמוק ביותר, פשרה עם המציאות. פשרה עם האילוצים, פשרה עם הזולת מבית ומחוץ. כיוון שהתקוות הציוניות השונות גם סתרו זו את זו, אחד רצה כך והשני רצה אחרת, יצאה מין פשרה שלא משמחת ביותר אף אחד מבעלי החלומות.

פשרה: בניין שעשרה קבלנים שונים בנו אותו. אני די אוהב אותו כמות שהוא. אני לא יודע מה ערכו האסתטי. יש ארצות יותר יפות. ראיתי בעולם ארצות שבהן הרחובות יותר יפים והבניינים יותר מושכי לב. יש ארצות שהאזורים הכפריים שלהן יותר מצודדי עין מאשר כאן. אבל אני די אוהב אותו גם במתחיו וגם בכיעורו, מפני שבמתחים האלה יש איזה דבר פורה מאוד. ”פה בארץ חמדת אבות,” פה, כל פלגי הציונות, ימין ושמאל, דתיים וחילוניים, כל אלה שבאו הנה, הסכימו על כך שתהיינה תקוותיהם של היהודים (כקולקטיב) אשר תהיינה, רק כאן אפשר להגשים אותן. שם, בגליות, שום דבר לא יוכלו היהודים להגשים כקולקטיב. אבל יש עוד דבר שמקופל בשורה הנאיבית הזאת, ”פה בארץ חמדת אבות תתגשמה כל התקוות”: ”כל התקוות”. שימו לב, בניגוד למפעלים אחרים בעולם הרחב, בניגוד לתנועות חברתיות אחרות בעולם, בניגוד למשטרים אחרים בעולם, היומרה היתה גדולה מאוד, שתתגשמה כל התקוות. לא שתיים-שלוש תקוות, כמו בכותרת ספרו של יהודה עמיחי, אלא כל התקוות. לא פחות.

גם זה היה משותף לפלגים השונים של הציונות. אלה שרצו לחדש את מלכות דוד ושלמה רצו שהארץ הזאת תהיה הכי יהדותית בעולם (במובן שהם רצו לתת למילה ”יהדותית”). אלה שרצו לבנות כאן מפעל חלוצי לוהט רצו שזו תהיה החברה הכי חלוצית בעולם. אלה שבעיניהם המרכיב החשוב היה לבנות את העוצמה הצבאית היהודית רצו שנהיה הכי גיבורים, שפה יהיה שריר כזה שכל הגויים יימסו מפנינו. כל אחד, על-פי דרכו, רצה להיות הכי הכי. ושוב: כגודל התקוות השונות וכמתח הניגודים ביניהן, כן עומק האכזבות של ”הבוקר שלמחרת”.

ובכן: שפע, מגוון, פלורליזם, אנשים מאמינים ואנשים שאינם מאמינים, מקסימליסטים ומינימליסטים, אנשים שתופסים את תרבות ישראל כך ואנשים שתופסים את תרבות ישראל אחרת, אנשים שהאידיאל החברתי שלהם הוא כזה ואנשים שהאידיאל החברתי שלהם הוא

דף לימוד

ההפך מזה, כולם יכולים, בפוטנציה, להפרות זה את זה. כזאת היא קרקע גידולה של תרבות - היא עשויה לפרוח דווקא במקום שיש מפגש של ניגודים, של מתחים, של שוננויות, של מוזרויות. מי שרואה רק את פני השטח וחושב שהמתחים והניגודים הם קללה, שצריך למחר להתאחד, כדאי לו להרהר בכך שבמתחינו ובניגודינו ובוויכוחינו יש אולי יותר עוצמה מאשר בהליכה הסורית או העיראקית במלוכד, בשלשות, לקראת אובדן, לקול תופו של איזה מתופף. טוב שהישראלים אינם עם שמסתדר בשלשות ואינם עם שצועד לקצב של מתופפים, אלא עם שנעצר וחושב ואומר: רגע, רגע, מה הוא מתופף לי שם. ראשית, אני מכיר את הדוד שלו, אז שלא יתופף לי. שנית, בן דודו היה אתי בכיתה והוא לא מציאה כל-כך גדולה, מה הוא חושב את עצמו. ושלישית, מה פתאום תוף, אני בעד כינורות. רביעית, אני לא הולך בשלשות.

אלה אינן חולשות. אלה מקורות עוצמתנו בהווה וזה אולי הגרעין להתחדשות התרבותית-היצירתית של החברה הזאת. היהודים היו מפוזרים בין שבעים אומות, וטעמו מכל דבר. הלא אין כאן אדם שאין לו איזו פרשה של אהבה נכזבת עם תרבות אחרת. או שדעתו לא נטרפת מרוב געגועים אל העולם שממנו בא, או שבאו הוריו, או להפך, כועס מאוד ולא יסלח לעולם לאותה תרבות שממנה בא, או שממנה באו הוריו, או גם זה וגם זה, גם מתגעגע וגם כועס. ומהי, בכל זאת, התכלית? ובכן, ברגע שאומרים "תכלית", אומרים דבר שנוי במחלוקת. הלא אין הסכמה על התכלית. התכלית בעיני אינה רק שימור עברו המפואר של עם ישראל. לא באנו הנה לבנות מוזיאון לתולדות היהודים, לצחצח את הזגוגיות ולהראות לבנינו: תראו איזו ירושה נהדרת יש כאן.

המטרה, או התכלית, איננה - ואסור שתהיה - רק שחזור של איזשהו קטע מן העבר. שחזור של מלכות דוד או שלמה, או שחזור של העיירה היהודית, או שחזור של הקוקו והסרפן, או שחזור של חומה ומגדל. התכלית האחרונה של המפעל הציוני היא לשחרר את כוחות היצירה שמקופלים בישראלים כיחידים, כקבוצות, כעם. האם זה מצליח? הולך ונכשל? מצליח למרות הכישלונות? נכשל למרות ההצלחות? השאלה פתוחה.